Sári László

Lin-csi apát pesti rokona és a német idealisták

Lin-csi pesti rokona sohasem értette, hogyan kerülnek egy lapra a világ legkiválóbb elméinek és legnagyobb szédelgőinek a nevei. Mert egymás után sorolják őket még a régi, jó enciklopédiák is. Együtt tolonganak a tankönyveink lapjain, szívósan ott vannak a hamis próféták is a Parnasszuson. Tényleg fogas kérdés, senki nem válaszol rá. Nagy a hallgatás. Mintha az emberek nem tudnák, hogy micsoda képtelenségeket hordtak össze a régi idők szélhámosai. Olyanok, akiknek a neve előtt ma is fejet hajtunk. Sok ilyen van ám!

Vajon miért tisztelünk évszázadok óta érdemteleneket? Amikor a nagy nevek badarságokat beszélnek, miért nem csodálkozunk legalább? Miért nem tesszük szóvá? Mindenki tudja, hogy nem udvariasságból. A nyugati világ hősei soha nem haboztak egymás torkának ugrani, ha úgy gondolták, okuk van rá. A tisztességtelen, megszégyenítő ítélkezés emberek milliói felett, a léha megvetés nem ok a számonkérésre? Nem kellene megkérdezni tőlük, hogy miért mondják, amit mondanak? Miért gondolják, amit gondolnak? Tudják egyáltalán, hogy mit beszélnek?

A pesti rokon is elég sokáig figyelt, hallgatott, várta az érdemtelenek leleplezését. Kinek a dolga szóvá tenni az igaztalan sérelmeket, a becstelenséget? Különös, hogy évszázadok teltek nagy, néma csöndben, és mintha el se hangoztak volna a közönséges, gyalázkodó kijelentések.

A becsmérlők jóhíre viszont egyre csak nőtt. Már követőik is tekintélyre tettek szert, elveiket is nyíltan népszerűsítik, így aztán ők diktálják a kultúrákról alkotott ítéleteket ma is. Idehallatszik a hangjuk a múlt sötét vermeiből, visszhangzik minden irányból. Némely követőjük bátran kiáll, és kevélyen gyalázkodik, ítélkezik.

A filozófia leghíresebb nyugati hősei között minden korban számosan voltak, akik ismeretlen okból egész életükben csak gyalázni tudták Kelet népeinek kultúráit. De nemcsak a kultúrákat vették célba, hanem Ázsia minden lakójának minden tulajdonságát becsmérelték. Gyűlölet, megvetés áradt minden szavukból, és ma is ezek a szavak harsognak mindenfelé. Persze, hogy Lin-csi apát pesti rokonát ez a hang zavarta leginkább. Hogyan gondolkodhat így a művelt, kifinomult Nyugat? És vajon mi oka van rá?

Amikor már a pesti fiatalember majdnem megbékélt a magyarázattal, hogy az ítélkezők mind tájékozatlanok és ostobák, vagyis mindegy, hogy mit beszélnek, váratlanul olyan ízetlen és sértő, hosszan fejtegetett

állításokkal találkozott, amilyenekkel „klasszikusoknál" addig soha. Ezeket már a legnagyobb jóindulattal sem lehetett a tisztességes tájékozódás és a jómodor hiányával magyarázni.

A könyvlapokról olyan mélyről jövő, leírhatatlan ellenszenv áradt, hogy szinte égette a fiatalember szemét. Ezeket képtelenség volt szó nélkül hagyni. Többször és több helyen kiakadt, panaszkodott a szerzőkre. Mit szóltok hozzá? Ti tudtatok erről? Pedig talán nem is a két szóban forgó világnagyság őrültségei voltak a legelkeserítőbbek ebben az egészben, hanem az utánuk következő több mint kétszáz éves, máig tartó hallgatás, a gyalázat rejtegetése, a cinkos némaság.

Ne kerülgessük tovább: a két, fáradságot nem kímélő, lelkes Ázsia-becsmérlő, akik szegény pesti rokont teljesen kiborították, *Gottfried Herder* és *Friedrich Hegel* volt. Mindkettőjüket az emberiség legkiválóbb elméi között tartjuk számon.

Kétségtelen, hogy Nyugat és Kelet társadalmi élete minden korban egészen másként alakult, de már a kezdetekkor különbözően rendezkedtek be. Elképzeléseik az emberi élet céljairól sohasem egyeztek. A fiatalember, aki foglakozását tekintve akkor már keletkutatóként tevékenykedett, meg volt róla győződve, hogy egy ilyen mértékű, lényegbe vágó eltérés a két világ lakóinak törekvései között, legalább a társadalomtudósok körében élénk érdeklődést kelt. Hivatalból, kötelezően, de nyilván magánemberként is.

A nyugati tudomány azonban jóformán semmiféle érdeklődést nem mutatott a kétféle kultúra jellemzőbb jegyei iránt. Külön-külön sem vizsgálta egyiket se, de legfőképpen sohasem vetette össze őket. Ennek ellenére az európai szellemi elit már az újkor kezdetétől szinte folyamatosan elítélően, sőt megvetően nyilatkozott az ázsiai életről. Úgy beszéltek róla, ahogy a kor tehetségtelenül és gátlástalanul hazudozó kalandorai, a romantika korának feltűnésre vágyó, hősködő utazói. Az ázsiai társadalmakat és kultúrákat kezdetlegesnek bélyegezték, nyíltan alacsonyabb rendűnek nevezték a nyugatinál. Ám az élenjáró ítélkezők valamilyen okból sohasem győződtek meg kijelentéseik helyénvalóságáról.

Ázsiáról a legsúlyosabb valótlanságokat a német idealisták állították a 18. és a 19. század fordulójának környékén. Pedig akkor már európai nyelveken szép számmal olvashatók voltak megbízható leírások a Távol-Keletről, és már részben le voltak fordítva olyan ázsiai irodalmi alapművek is, amelyekből a valóságnak megfelelően lehetett volna megítélni ezeket a kultúrákat.

A pesti rokon nagy és őszinte érdeklődéssel vette kezébe a híresneves Gottfried Herder Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról

című kötetét, hogy megtanulja belőle, hogyan kell szakszerűen gondolkodni a történelemről, mindenekelőtt a régi Kelet történelméről. A mű bevezetőjében a filozófus fölvázolja Ázsia történelmének vezérfonalát. Már itt leszögezi, hogy Ázsia lakói sehonnan nem tartanak sehová, és meg is magyarázza, hogy miért. A pesti rokon ezt a meghökkentő magyarázatot találta a fenti állításra, mindjárt az elején:

„A Természet ezeken a tájakon több ráérő időt adott az embereknek, és ösztöneiket kellemesen ingerelve, szívükben illetlen szenvedélyeket ébresztett, amelyek vidor dudvákat termettek." Ezért nem lehet tehát részük az ázsiaiaknak szellemi izgalmakban. Illetlen szenvedélyeik elvonják a figyelmüket az értelem feladatairól. Vagyis Kelet lakói nem ember módjára élnek? Ezt akarja mondani a filozófus? Később biztosan kiderül, bizakodott Lin-csi apát pesti rokona.

„Ha az emberi nem arra rendeltetett, hogy közeledjék a tökély valamely pontjához, akkor ti, kínaiak és japánok, lámák és bráhmanok, olyanok maradtok, amilyenek évezredekkel ezelőtt voltatok" – olvasta tovább Herder fő művét. Ezt a jövőt jósolja hát az ázsiaiaknak a filozófus. Munkájának tetemes részét azután ennek a tételnek a bizonyítására szánja, az ázsiaiak életképtelenségének jeleit sorolja. A jóslatból ugyanakkor az is világossá vált a fiatalember számára, hogy pontosan mire is gondolt a szerző akkor, amikor az illetlen szenvedélyeket és a belőle termő vidor ázsiai dudvákat emlegette.

Ázsia kultúrájának az a legjellemzőbb vonása, hogy társadalmai évezredek óta fejlődésképtelenek – állítja Herder –, az emberek egy jottányit sem változnak, azaz semmi esélyük a tökéletesedésre. Ázsia történelmének ott a vége, ahol a kezdete. Vagyis kultúrájuk fejlődésképtelensége az idők végezetéig fennmarad. Hogy a pesti rokon megbizonyosodjon értelme józansága felől, még mélyebbre merült a híres mű szellemiségébe. Ilyen mondatokat talált a Kína-fejezet lapjain:

„A Természet, úgy látszik, megtagadta e néptől – akárcsak a Föld e sarkának több nemzetétől – a nagy és merész tudományos felfedezések képességét."

„Csak az önhaszon szolgálatában és a ravaszkodás ezernyi művészetében tanúsított éleselméjűségnek nyílik Kínában széles országút."

„A birodalom bebalzsamozott múmia, hieroglifákkal kifestve és selyembe bugyolálva. A föld perifériáján él ez a nép, amelyet a sors kirekesztett a nemzetek tömörüléséből."

„A kínaiak nyelvét illetően minden tudósítás egyetért abban, hogy az rendkívüli mértékben hozzájárult e nép mesterkélt gondolkodásmódjához."

A kötet vége felé aztán olvasott a pesti rokon a filozófustól két minden képzeletet felülmúló kijelentést is, még mindig a kínaiakról. Olyan hatással voltak rá, hogy mindkét kezével meg kellett kapaszkodnia az asztalban. Következnek Gottfried Herder tollából azok a sorok, amelyeknek az ostobaságát a tudomány világában azóta sem sikerült senkinek túlszárnyalnia:

„A hadviselés és a gondolkodás szelleme egyaránt távol áll az olyan nemzettől, amely a meleg kemencén alszik, és reggeltől estig melegen issza a vizet."

„A kínaiak elveszik a kereskedő ezüstjét, és cserébe többmillió fontnyi teát adnak érte, hogy ezzel Európát megfosszák erejétől és romlásba döntsék."

E rövid idézetgyűjtemény utolsó mondatai egyben a herderi mű Kínáról szóló fejezetének zárósorai. Mint zárósorok, végső tanulságként olvashatók, vagyis Herder végkövetkeztetéseként. Eszerint a kínaiaknak egyáltalán nincs helyük a valamire való nemzetek sorában, hiszen a meleg kemencén alszanak, és melegen isszák a vizet.

De ez még semmi: annyira elvetemültek, hogy a teájukat ráerőszakolják az európai kereskedőkre, hogy ezzel romlásba döntsék földrészünket. Sajnos a pesti rokon máig végtelen számban tudná idézni az Eszmék a világtörténet filozófiájáról című bölcseleti alapmű hasonlóan magas megállapításait. Valódi rémálom!

Ám érdemes még egy rövid passzus idejére Herder világlátásánál maradnunk és ámulnunk. Sok minden kiderül abból is, ahogy a tibetieket látja:

„Ha van a Földön szörnyűséges és visszataszító vallás, akkor az a tibeti. Iszonyúak a lámáknak a világ teremtéséről szóló meséi. A lámák vallása emberi torzók alkotása. Ha minden tibeti a lámák fennkölt erényeit követte volna, Tibet nem létezne többé. Kihalt volna azoknak az embereknek a nemzetsége, akik nem művelik földjeiket, sem iparral, sem kereskedelemmel nem foglalkoznak. Éhenpusztultak és megfagytak volna, mialatt a mennyországukról álmodoznak –" mondja a költő, filozófus és piétista lelkipásztor, Gottfried Herder egy másik vallás híveiről.

Mutasson valaki ehhez hasonló kijelentéseket, ha tud! Józan fejjel bárki fogadna rá, hogy ez lehetetlen. Csakhogy Lin-csi apát pesti rokona tovább lapozgatott a német idealisták munkáiban, és nem olvasott hiába. Ha valaki azt hiszi, hogy csak Herder képes herderi színvonalon gondolkozni, biztosan téved. Meg ne próbáljon erre fogadni senki! Hamarosan igen komoly versenyző lép a ringbe, nagymestere az Ázsia-gyalázásnak.

A fiatalember talált valakit, aki még Herder tébolyultságát is felül tudta múlni. Bár az illető nem említi a munkáiban Herder nevét, mintha

örökké rá hivatkozna. Tökéletesen egy húron pendülnek. Ezért nem lehet róla sem szelídebb hangon szólni.

A Herdernél jóval tekintélyesebb és jóval nagyobb hatású Friedrich Hegelről van szó. Nem túlzás azt állítani róla, hogy az ázsiai kultúrákhoz való viszonyát egyes esetekben valódi beteges irtózás jellemzi. Ám közönsége a Berlini Egyetemen mintha mindebből semmit nem vett volna észre: óriási ovációval fogadta „A világtörténet filozófiájáról" tartott előadásait 1822 és 1831 között.

Hegel elvakult hite az ember történelmi önfejlődésében és szabadságának határtalan fokozhatóságában minduntalan arra kényszerítette, hogy Keletet az emberi értelem csecsemőkorának tekintse. A nyugati világot pedig kifejlett, szabad és tökéletes világállapotnak, a civilizáció felnőttkorának és felső fokának.

Ez a beállítás, persze roppant mód tetszett a berlini közönségnek, az egyetem legnagyobb előadótermében még a csillárról is lógtak. Jó volt újra és újra hallani, hogy a világtörténelmi folyamat az üdvözülés irányába tart, a legteljesebb szabadsághoz és boldogsághoz vezet, akármit tesz ember.

Az örökös mészárlás és vérfürdő csak pillanatnyi hátralépés a fejlődésben. Ettől eltekintve a haladás töretlen. Persze, hogy zúgott a taps. A feje tetejére állíthatod a világot, akkor is jó vége lesz mindennek. Ennél jobban nem állhat a szénánk. Kivéve persze az ázsiaiakét. Azt bizony nehéz dolog lenne rendbe szedni, ha lehetséges egyáltalán. Ha belelapozunk az előadásokról készült feljegyzésekbe, ilyen megállapításokkal találkozunk:

„Egészében véve a kínaiak jóindulatúak és gyermekdedek. De nem a jóakarat mutatkozik meg egymás iránti viszonyukban. Nagy tolvajok és furfangosak, épp úgy, mint az indiaiak. Arról ismeretesek, hogy ott csalnak, ahol csak tudnak; a barát megcsalja a barátot, és ezt senki sem veszi zokon. Ravasz és minden hájjal megkent módon járnak el, úgyhogy az európaiaknak nagyon is résen kell lenniük a velük való érintkezésben. Hiányzik belőlük a tisztesség."

„Hozzáértők azt mondják, hogy Konfuciusz hírneve szempontjából jobb lett volna, ha nem fordítják le művét európai nyelvekre. Vannak ugyan igazi morális mondások benne; de olyan összevissza beszélés, reflexió és ide-oda fordulás is, amely nem emelkedik a közönséges fölé."

„A művészet tekintetében világos, hogy az eszményi művészetben nem lehetnek otthonosak. Eszmény nem fér kínai fejbe. Az esztétika távol áll tőlük."

„Természetábrázolásaik nagyon pontosak és művésziesek, de nincs bennük ízlés. Művészetük éppoly szellemtelen, mint társadalmi alkotmányuk."

„Ez a szellemnélküliség a vallásuk ismertetőjegye is."

Csak bámulunk Hegel Kína-fóbiájának mértékén. Olyan nyíltan és hetykén engedi szabadjára indulatait, mintha provokálni akarná a közönségét. Mintha a rosszindulat vádját is kész lenne vállalni.

Ám Hegel szemében a kínai még mindig nem a legalávalóbb ázsiai népség. Ők csak kellemesen bárgyúak, gyermekdedek, de ha kézbe veszik őket az európai civilizátorok, még vihetik valamire. Amit azonban az indiaiakról állít, az olykor már tényleg felfoghatatlan. Mi történhetett vele ezekben a pillanatokban? Vajon hogyan viselkedett ilyenkor a katedrán?

„Csel és alattomosság az indiai ember alapjelleme. Csalás, lopás, rablás, gyilkolás hozzátartozik erkölcseihez" – mondja Indiáról szóló előadásában. Aztán ugyanígy folytatja:

„Különösen erkölcstelenek a bráhmanok. Csak esznek és alusznak, beszélik az angolok. Egyetlen derék embert nem ismerek közöttük, mondja egy angol ember."

„Az indiai sajátos szépsége a legbájosabb alakban is az ideggyengeség szépsége marad. Az ilyen bágyadt szépség nem képes az ész erejében mutatkozni."

„Kínában morális despotizmus volt, Indiában a legmegbecstelenítőbb despotizmus uralkodik. Állam, észtörvények, erkölcsiség nem lehetségesek."

„Az angolok az ország urai; mert szükségszerű sorsa az ázsiai birodalmaknak, hogy az európaiaknak vannak alávetve, s Kínának is valamikor bele kell nyugodnia ebbe a sorsba."

A történelmi világfolyamat szempontjából India és Kína tehát a teljes kilátástalanság és reménytelenség hazája. Lakóit képtelenségnek látszik a tökéletesedés útjára terelni, lehetetlen felültetni őket a történelemvonatra, mely „szükségszerűen" az üdvözülés irányába tart. Emberré válásuk – szellemileg és morálisan – még nem jutott erre a szintre, bele kell tehát nyugodniuk, hogy az európaiak alávetettjeiként éljenek. Mintha Herdert hallanánk…

Mindezeket olvasva nehéz lenne illő módon megfogalmazni, milyen tudósnak tekintsük Hegelt. Még nehezebb lenne szavakat találni rá, hogy a személyiségét leírjuk. Lin-csi apát pesti rokona el se tudta képzelni, hogyan adhatta elő Ázsiáról szóló elképzeléseit. De jó lett volna ott lenni a teremben, vagy legalább belesni a kulcslyukon!

Ha nem kiabált, nem dühöngött kijelentései közben, hanem a kortársak által leírt – rá jellemző – unott, savanyú ábrázattal, lebiggyesztett ajakkal motyogta el gyalázkodásait, akkor ez csakis abból a legmélyebb megvetésből, sőt undorból származhatott, amelyet Hegel tiszta szívéből

érzett ezek iránt a kultúrák iránt. Ám ha így történt, akkor meg azt nem értette a pesti fiatalember, hogyan tudott a hallgatósága rokonszenvet érezni iránta. Hogyan tudott lelkesedni érte?

Még súlyosabbnak minősülnek Hegel kijelentései akkor, ha azt is figyelembe vesszük, hogy történetfilozófiai eszméinek bizonyításához semmi szüksége nem volt ezekre a méltatlan megállapításokra. Nem túlzás, ha teljesen öncélúnak és értelmetlennek tekintjük az ilyenféle részleteket, az elragadtatott ellenszenv lázas fellobbanásainak.

De a pesti rokon nem nagyon csodálkozott, jól tudta, hogy az európai közönség pontosan ilyen szavakra vágyott a Berlini Egyetem padjaiban és csillárjain, ezekért a gondolatokért özönlöttek Hegel előadásaira „az állatorvosok, biztosítási alkuszok, tisztviselők, operai tenorok, kereskedelmi alkalmazottak" meg minden más rendű és rangú rajongó – ahogy ezt a kortársak följegyezték.

Azt is följegyezték, hogy míg az egyetem legnagyobb előadótermében – Hegel előadásainak már első évében – több mint kétszáz érdeklődő tolongott, addig a szomszédságában meghúzódó apró szobában, mindössze öt hallgató üldögélt. Ebben a szobában *Arthur Schopenhauer* tanár úr tartotta az óráit; ám ő kevésbé dicsőséges emberképet festett a nyugati hősről, általános lételméleti kérdéseket fejtegetett inkább. Ezen a tájon nem sok babér terem az izgága elméknek ma sem. Az igazi tudomány művelése a legjobbaktól is sokkal nagyobb erőfeszítést követel, mint a könnyű szívű ítélkezés és becsmérlés zengetése.

Ami a világ egészét illeti, úgy látszik, hogy ma már mégis a teremtő hős emberfeletti képességeit és mindenhatóságát kell mindenkinek hirdetnie. De hiába a jóakaratú haladásvágy, meggyőződés és erőfeszítés, ha a nagyot akarás kizárólag szélsőséges társadalmi elgondolásokat és naiv utópiákat szül, amelyeket képtelenség megvalósítani. Mintha egy szikrányit sem józanodtunk volna Herder és Hegel óta. Lin-csi apát pesti rokona *ennyire* elszomorítónak találja a helyzetet, Nyugaton és Keleten egyaránt.